

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

123:2 • 2003

Att skriva historiska synteser – en liten moralism

Av Yvonne Hirdman

New York, New York

När jag för första gången kom till New York, producerade jag blixtsnabba synteser på löpande band – och förkastade dem lika snabbt. Jaha, så här är det, tänkte jag, och stirrade fascinerad på de otroliga husen, skyskraporna som skymde ljuset, just så måste det vara. Så rundade jag ett hörn, blicken fylldes av något helt annat, en ny syntes föddes, som levde ungefär lika länge som just det blocket av gator, och så vidare. Stadens virrvarr, mångfald, den blänkande mediatan och den öststatsgrå slummen, superteknik och ineffektivitet, ständiga paradoxer, ständigt för mycket, skapade hos mig ett enormt behov av översyn, kontroll och begriplighet. Vad det var för en omgivning jag befann mig i, hur jag skulle förhålla mig till den, vem var jag i denna omgivning? Det var en ansträngande resa.

Den stora marknaden

Vårt behov av förståelse för en slags sammanhängande helhet, växer med graden av information, virrvarr, berättelser och mångfald. Man kan tryggt säga att ett liknande tillstånd aldrig tidigare existerat. Aldrig förr har människor varit utsatta för en sådan kompakt flod av bilder och berättelser från hela vida världen. Vi lever sannerligen i ett både konkret och abstrakt New York, samtidigt som den sammanhängande religiösa berättelsen upphört att fungera som en mental karta i den västerländska kulturen.

Resultatet är ett vakuum – en tomhet men också en enorm marknad för produkter av olika slag, som alla gör anspråk på att fylla ut detta vakuum: Ge

Yvonne Hirdman, f 1943, är adjungerad professor i historia vid Historiska institutionen, Stockholms universitet, och forskar vid Arbetslivsinstitutet. Hirdman deltog i maktutredningen 1985–1990, var professor i kvinnohistoria vid Göteborgs universitet 1988–1992. Hirdman har skrivit en rad böcker av syntetiskt slag, till exempel *Att lägga livet tillrätta. Studier i svensk folkhemspolitik* och senast *Genus. Om det stabilas föränderliga former*. Hon arbetar för närvarande med att skriva en biografi över Alva Myrdal.

Adress. Historiska institutionen, Stockholms universitet, 106 91 Stockholm.

E-post: yvonne.hirdman@historia.su.se

oss *the true story* – en orientering. Av nutiden, som ju inte finns. Alltså av dåtiden. Av historien. Särskilt av samtidshistorien.

Och finns det en marknad, så nog finns det säljare. Här kryllar av konsulter, populärhistoriker, regissörer och, givetvis, av journalister av allehanda slag. Det som produceras är stora bilder med svarta konturer och text i extra fet stil. Dessa mediala berättelser om gårdagen tenderar att dras in i den särskilda dramaturgi som medierna sägs skapa. Kanske kan man medialt förenkla den än mer och påstå att den utmärks av följande karaktäristika:

a: *Gott och ont* – de stora greppens berättelser är fyllda av den enkla dramaturgi som bygger på dualismen ont – gott, hjältar och skurkar.

b: *Konspirationen* – den medvetet intentionella, aktörsinriktade historien blir på ett både omedvetet och självklart sätt drivkraft och strukturerande princip.

c: *Det maskulina perspektivets hegemoni* – en självfallen princip, som dessutom förstärks av såväl a som b.

Ett exempel på riktigheten, åtminstone vad gäller a och b är ju onekligen, att ingen lyckats göra någon riktigt bra TV-story av det första världskriget – det är hopplöst råddigt, alla krigförande länder är ju på något vis delaktiga – det är svårt att förvandla denna 1900-talets avgörande händelse till någon enkel berättelse. Det goda och onda flyter ihop och därmed också den enkla konspirationsteorin, och det maskulina perspektivet förvirras inför den slakt av unga män som kriget orsakade.

Ta däremot det andra världskriget – denna ständigt pågående följetong, både på bio i TV och nu inte minst i dataspelens egenartade värld. Där har vi kampen mellan ont och gott, där har vi konspirationen, där har vi det maskulina perspektivets hegemoni så att det stänker om det. Och låt mig bara ställa frågan, utan ens ett försök att svara på den: Vad betyder det för vår orienteringsförmåga i världen?

Ytterligare ett exempel, mer näraliggande, på den enkla dramaturgins tre bärande komponenter lämnar oss Herman Lindqvist i sin historia om svenskt 1900-tal: *Historien om Sverige. Drömmar och verklighet* (2000). I denna bok är Lindqvist, tydligare än i de tidigare volymerna, lämnad åt sin egen konstruktionsförmåga, eftersom det inte finns så många bra förlagor att kopiera.

Resultatet har blivit en bok på över 600 sidor, där Lindqvist faktiskt lyckas sträcka ut det första världskrigets fyra krisår i Sverige till över 150 sidor ge-

nom att göra om dem till en äventyrsbok med drottning Victoria i en dubiös roll, och där det andra världskriget tar omkring 300 sidor. Svenskt 1900-tal domineras således av krig och elände, gott och ont, onda nazister eller nazi-anstuckna och renhjärtade *män*, medan svensk inrikespolitik under mellankrigstiden skall rymmas mellan sidorna 292 och 324 under rubriken: *Sverige åt svenskarna – så skapades folkhemmet*. Där sopades sannerligen modern svensk historieforskning ner på golvet – bortsett från en och annan avhandling, som liksom moren får göra sin plikt och sedan gå.

Givet allt detta: Hur förhåller "vi" oss till marknaden, behovet, för att inte tala om denna arroganta behandling från dem som mediamakten har? Hur förhåller sig historiker till översikten, syntesen?

Historievetenskapen – ett hinder?

Om man går till ordboken – vilket jag gjorde för att försöka ge litet skärpa åt begreppet syntes – finner man följande definition:

Syntes = (motsats analys) sammanställning, sammanfattning till en enhet, koncentrat, enhet, helhet.

Analys = (motsats syntes) sönderdelning, i smådelar.¹

Detta sätt att använda begreppen behöver vi inte ta så bokstavigt. Alla vet vi ju, att vi med ett analyserande framställningssätt snarare menar en syntetiserande förståelse – det vill säga en övergripande förståelse. Och hur skulle vi kunna nå en övergripande förståelse utan analys, det vill säga utan att djupare gå in i källmaterialet?

Ändå kan detta filosofiska begreppsrytteri vara tjänligt när man ställer den enkla frågan om fackhistorikernas roll på den växande marknaden av historiska synteser. Ty då ser vi, att det närmast råder yrkesförbud för historiker att syssla med historia i ett syntetiserande perspektiv, eller att skriva stort och brett och berättande. I vart fall *har det varit* direkt demeriterande att ägna sig åt den form av översyn som Herman Lindqvist försöker göra. Jag talar av erfarenhet.

Anledningen har naturligtvis legat i arvet från de stora källsorterarna Weibull. Ty även om teorierna sades göra sitt intåg i historievetenskapen på 1960-talet, har det analytiska perspektivet snarast stått i motsatsställning till det syntetiska, alldeles som ordboken säger. Vetenskaplighet i historia har

1. *Ord för ord. Svenska synonymer och uttryck*, Stockholm 1987.

handlat om att plocka isär, att ordna i högar, att hålla olika fragment ifrån varandra, att värdera deras olikhet – kort sagt: att analysera.

Historikerns material består av fragment som talar om många saker, ofta i helt olika rum, ja, husen kanske inte ens ligger i samma land för att fortsätta metaforen. Där sitter vi med alla dessa röster, som viskande blandar sig i och säger emot varandra. Och vi har fått lära oss att vara försiktiga. Aldrig tolka för mycket! Aldrig dra en slutsats längre än att den verkligen håller! Det brukar inte bli så långt. Alltid reservera sig. Alltid, alltid ha ordentligt på fötterna. Man skulle kunna säga att det just är försiktigheten och en slags medföljande misstänksamhet som är historikens enda vetenskapliga utrustning.

De bestämda händelsernas tyranni (tesen)

Nu är detta en förenklad bild. Vi vet alla, att Weibullianerna fick maka åt sig när teorierna kom med 1960-talet. Och förvisso: med detta berömda intåg skapades en ny möjlighet till reflekterande översikter, till en helhetens historieskrivning. Problemet var emellertid att teori å la 1960 och 1970-tal, åtminstone i Sverige, ofta var detsamma som marxistisk historiematerialism. Vad betydde det? Om vi tar exemplet med den svenska samtidshistorien innebar det, att det teoretiska greppet till trots, utmanades inte det som jag skulle vilja kalla för *de bestämda händelsernas tyranni*.

Med det menar jag den överenskommelse som råder, om vilka händelser i det förgångna, som vi på olika sätt är överens om är de viktiga. Och bakom dessa händelser en implicit förståelse av sambandet. När det gäller berättelsen om den svenska arbetarrörelsens historia, så var det inte svårt vid 1970-talets mitt, att snabbt skissa upp vilka dessa händelser var. Det gick enkelt och geschwindt: 1889 bildades SAP; 1898 bildades LO; 1902 ägde de stora rösträttsstrejkerna (för män) rum; 1909 hade vi storstrejken som svar på lockouten; 1911 dominerades av internbråk inom arbetarrörelsen kring den så kallade jordfrågan och försvarsfrågan; 1914 måste självfallet både Borggårdskrisen och krigsutbrottet skildras; 1916 handlar om splittringen där Höglundfalangen går åt det som sedan blir det kommunistiska hållet; 1917 går inte att skildra utan potatisupplopp och revolutionsstämningar; 1919 freden, de beslut som tas om åttatimmarsdagen och kvinnlig rösträtt; 1920 får vi den första svenska socialdemokratiska regeringen, den tredje faller 1926 på grund av den så kallade Stripa-konflikten; 1930 kom den berömda kris-motionen; 1931 hörs skotten i Ådalen, året därpå får SAP regeringsmakten, och den långa reformperioden inleds och så vidare.

Samtidshistorien fortsatte att fläka ut sig, som efter en mall. Den mallen är en produkt av de samtida aktörerna, och av både samtida och senare forskning. Det har rätt en enastående enighet mellan forskare och historiska aktörer – här svensk arbetarrörelse – både om vilka händelser som måste finnas med och vilken underliggande drivkraft som format historien, nämligen den materialistiska historieuppfattningen, som den uppfattades av dem som gjorde och dem som skrev historien. Och förvisso var detta en stor berättelse om världen, om Sverige, om det nära förflutna, en god berättelse: Från mörkret stiga vi mot ljuset.

Dess brister började emellertid så småningom att märkas. Det blev så många bitar över. Jag minns att jag, i mitt försök att skriva om arbetarrörelsens historia,² satt med en pusselbit i ena handen, en bit som aldrig passade in i dessa de bestämda händelsernas tyranni: kvinnorna inom arbetarrörelsen. Jag försökte peta in dem, och gjorde som de flesta gjort och alltjämt gör: de får ett litet utrymme *efteråt*. Efter berättelsen. Eller som det kunde heta till exempel i LO:s representantskapsprotokoll från efterkrigstiden, på sidan 103 till sidan 104: "Och så några ord om kvinnolönen."

De bestämda händelsernas tyranni utgörs således av en kompost av den förståelse som samtida aktörer och krönikörer skapade sig, övertagen och putsad av senare aktörer. Forskarnas roll har ofta varit att ifrågasätta en del här, en del där, men sällan helheten. Det som problematiserades av forskningen, var de förhållanden som också de inblandade aktörerna hade problematiserat: frågan om revolutionär eller reformistisk strategi till exempel. Det fanns en samsyn på vad som var viktigt. Den hade *aldrig* något med den överblivna pusselbiten att göra.

Teoretiserandet som en möjlighet till syntes underminerades av att syntesen redan var upptagen – och verkade förhindrande. Det är möjligt att det var därför som grogrunden för en motberättelse – en antites – fick sådant genomslag. Ty en sådan kom, som bekant: berättelsen om det folkhemiska.

Det demoniserade folkhemmet (antitesen)

Antitesen, det demoniserade folkhemmet, fick en makalös framgång. Och lägg märke till att det just kallas Folkhemmet, inte välfärdsstaten. Metaforen folkhem användes närmast vällustigt, för att betona det stora avslöjande det handlade om: att här fanns det lik i det rödmålade folkhemmets mörka gar-

2. Yvonne Hirdman, *Vi bygger landet. Svensk arbetarrörelse från Per Götrek till Palme*, Solna 1979. reviderad 1990.

derober. Detta folkhem introducerades med hjälp av en kupp – en förvanskning och tillspetsning av forskning, tidigare och pågående, om den svenska steriliseringspolitiken. Den prydliga statistiken över steriliserade personer, över 64 000 personer under lagperioden från 1934 till 1976, etsades in i det publika medvetandet med tilläggsordet tvång. Genomslagskraften i denna svarta saga byggde på den energiskt framförda tesen, att denna politik var ett medvetet led i den nya socialdemokratiska socialpolitiken, en politik som byggde på att välfärdens reformer endast skulle delas ut till dem som ansågs förtjänta av dem. Den svenska reformpolitiken hade liksom köpts på bekostnad av ett omänskligt hanterande av de minsta, svagaste i det i sanning folkhemiska samhället.

Utöver världen spreds denna berättelse – överallt blev det ett scoop, en nyhet. Världen förvandlades till ett stort Jante som med vällust läste Jantelagen för oss: Ni ska inte tro att ni är nåt. Ni ska inte tro att ni kan lära oss något.³

Berättelsen om detta folkhem kunde vi vidare bevittna i svensk TV i höstas; där hade denna version givit upphov till en än vidsträcktare tes, att det var just därför att Sverige var svenskt i betydelsen ordning, reda, statistisk, noggrannhet, et cetera, som dessa kränkande benägenheter, inneboende i det moderna projektet, blivit så gediget genomförda i Sverige. Följaktligen kunde rötterna till steriliseringspolitiken dras ännu längre tillbaka, ner till 1800-talet: till Retizus och hans skallmätningar, och sedan var det bara att ösa på med suggestiva bilder till den suggestiva texten: vitrinskåp fyllda av dödskal-lar, brev med hurrarop om att Sverige ska få ett rasbiologiskt institut, hoppla här rullar tågen mot koncentrationslägren, intervjuer med chockade människor som inför det svenska folket får se sina nakna föräldrar avbildas i helfigur, bilder från förlegade vetenskapliga undersökningar och så vidare.

Berättelsen finns förvisso återgiven i Herman Lindqvists bok, där – på det lilla utrymme som ges mellan pojkbokskrigen – denna skröna rapport återberättas under rubriken "Så skulle svenskarna bli den renaste rasen", och med en helhetsbild av en demoniskt blickande Alva Myrdal.

Det svartmålade folkhemmet är inte bara en antites, mot den tidigare självklara bilden av välfärdsstatens framväxt, en segrarnas historia. Den är också en syntes: en helhetsbild. Det är en driven, medvetet formad, i politiskt syfte genomförd syntes. Den slår starkt an, därför att den innehåller de

ingredienser som den dramaturgiska berättelsen kräver: vi har kampen mellan ont och gott – här extra pikant eftersom det förgivet goda "avslöjas" i bästa *Uppdrag granskning*-stil. Vi har konspirationen: välfärdspolitikens *egentliga* innehåll. Vi har den maskulina hegemoniska principen: Blicken som betraktar är en blick av samma slag som antiabortanhängarnas – kvinnors reproduktiva förmåga måste till varje pris uppmuntras.

Ser vi det så, avslöjas, tycker jag, den starkt ideologiska syntesen bakom den nya berättelsen om folkhemmet. Den hade emellertid sin vetenskapliga legitimitet. Den var en del av "det postmoderna".

Postmodernismen

När postmodernism/poststrukturalism introducerades som en ny, stark vetenskaplig strömning från USA, följde en rad ifrågasättanden. Först kom således ifrågasättandet av 1: de "stora berättelserna", framförallt den historiematerialistiska drivkraftsteorin, men också mer trevande begynnande patriarkatsteorier. Konkret innebar det, att vetenskapliga begrepp som system, struktur blev mindre frekventa. Därpå följde ifrågasättandet av 2: forskarens egen position som dagordningssättare, uttolkare, problemformulerare, följt av ifrågasättandet nr 3: dikotomier och kategoriseringar som "kvinnor" till exempel. Det mest fascinerande ifrågasättandet var emellertid av 4: "verkligheten", till exempel i form av "kroppen", "könet", filosofiska påståenden att allt var sociala konstruktioner som krävde ett nedrivande, ett "de-konstruerande" med oanade, eller i vart fall intellektuellt förvirrade konsekvenser.⁴

För historiker innebar de nya tongångarna en förstärkning av en teoretisk osäkerhet, som "teoriernas intåg" knappast botat. Det postmoderna credot förstärkte rädslan för att göra något som helst slags expertutlåtande. *Who are you, talking?* Det ifrågasatte själva teoretiserandet *på denna syntesnivå*, som vore det en gärning av övergrepp, både mot dåtiden och samtiden.

I stället för att ge teoretiska redskap för att frigöra oss från de bestämda händelsernas tyranni, den redan färdiga syntesen, följde en ny ängslan inför de stora svepen, en ängslan som väl gifte ihop sig med den gamla, positivistiska. Här gällde att ha tungan rätt i mun. Eller fingrarna rätt på tangentbordet.

4. Visst är detta en förenkling, men det är all form av översikt – av överblick. Låt mig därför lite brasklikt säga, att jag vet, att det inom denna vida ram kan rymmas viktiga vetenskapliga vinningar; så t ex en mindre oskuldsfullhet vad beträffar konstruktion av kunskap, en sund skepsis mot vetenskapliga sanningar, osv. Notera också, att jag inte talar om något slags postmodernt tillstånd, t ex därifrån termen först kom, inom arkitekturen.

3. För en mer detaljerad genomgång av skapandet av denna faktoid, se Yvonne Hirdman & Urban Lundberg, "Fakta faller faktoiden om steriliseringarna", *Dagens forskning* nr 13–14 2002.

Teori à la 1980 och 1990-tal blev därför snarare en nytändning av isärplockandet; ett i värsta fall mystifierade av den gamla analysen: att plocka isär (de-konstruera) saker och ordna i högar – inte ett nytt syntesredskap.

Utifrån denna syntetiserande bestämning av postmodernism i vetenskapen, kan det tyckas som en paradox, att jag menar, att det bakom den stora antitesen – Det Folkhemska – lurar någon form av postmodern legitimitet, med tanke på att just detta postmoderna credos första budord löd: Du skall icke förtälja stora berättelser. Detta, menar jag, är emellertid bara en förklädning. Postmodernism som historia, eller historiesociologi är – som jag ser det – egentligen en syntes; ett fördömande av modernismen.⁵ Det är Berättelsen om det moderna projektets inneboende ondska. Det var från den syntesen som berättelsen om det svarta, solkiga folkhemmet hämtade ideologisk näring, tyst legitimitet.

Tolkningsmakten

Postmodernismens influens inom vetenskapen, också historia, gör den enkla motsättning som jag antydde i början, mellan de onda journalisterna som stjal vår historia, för att förvanska den i skumma syften, och de goda historikerna av facket, som sitter där lite närsynt förvånat, ohållbar.

"Vi" finns inte som en enhetlig grupp. "Vi" har – med vilje eller inte – använts som empiriska hjälparbetare eller inställsamma underleverantörer åt journalistiska syntesskrivare.

Ta mig som exempel. Jag är väl medveten om att det kan finnas sådana, som menar att jag delvis ingår i denna nya tradition av smutskastning och antitesformande med min bok, *Att lägga livet tillrätta. Studier i svensk folkhemspolitik*. Förvisso innebar den analysen ett försök att komma tillrätta med de bestämda händelsernas tyranni, med den oproblematiserade inställningen till reformpolitikens utformning, med den självgod maskulina blicken på statens gåvor, framförallt till landets kvinnor. Poängen, från min sida, var att försöka få till stånd en debatt – på en syntesnivå kan vi kanske säga – om det nära förflutnas implicita logiker. Här kan jag med Kurt Vonnegut sucka, att "little did I know". I stället för en vetenskaplig debatt om det moderna projektets rationaliseringssträvanden, blev boken använd och

5. Och jag tänker på Zygmunt Bauman, Leszek Kolakowski m fl som ifrågasätter själva det moderna projektets grundtanke. Samtidigt kan man säga, att denna kritik av det moderna förnuftet inte är något post-modernt, utan alltid utgjort en del av det moderna självt., se t ex Max Horkheimer & Theodor W Adorno, *Upplysningens dialektik. Filosofiska fragment*, Göteborg 1981.

utnyttjad, både av Carl Bildt, som belägg för den offentliga sektorns inneboende systemfel och av journalister som belägg för just folkhemskeriet.

Ta det motsatta exemplet, när Mattias Tydén i sin omfattande forskning om svensk steriliseringspolitik⁶ försöker nyansera bilden, sker det motsatta – tjurig mediatystnad råder.

Med andra ord: "Vi" är inte bara splittrade och olika. Vi bestämmer inte över våra forskningsresultat. Vi bestämmer inte hur de kommer att användas eller förkastas. Någon annan utan ansvar väljer. Förstår vi denna utveckling som mer komplicerad än utifrån en enkel konspirationsteori, ser vi, att här finns ämnen för inte bara en avhandling, att på en mer övergripande nivå förstå, hur postmoderna berättelser kunde få ett sådant genomslag både inom akademien och därefter, förgrovat, i medierna.

Teoriernas nya intåg

Kommen så här långt, känner jag den övergripande risken för att, likt en annan Foucault, bli diskursens fånge: det vill säga skriva de till intet förpliktiggande stora orden, att vi måste ta detta samhällsuppdrag på allvar, det är vår förbannade plikt och skyldighet, vi får inte gömma oss bakom de organiserade detaljernas herravälde, och liknande.

Men det är så. Det är faktiskt *vår* uppgift att skriva historia – inte amatörernas. Vi borde inte ge ifrån oss tolkningsmakten. Vi borde kunna förhindra den typ av kupp som ägde rum i augusti 1997. Det kan vi göra, både genom att hinna före som syntesleverantörer, och genom att föra en mer energisk diskussion, både mot de mediala förgrovningarna och om nya vetenskapliga modesvängningar. Vi behöver teoriernas nya intåg: teori på en avmystifierande nivå, teori på en övergripande nivå. För att kunna göra det måste vi börja med att införa syntestänkandet på den vetenskapliga dagordningen. Att vi diskuterar sinsemellan om *hur man gör*, när man gör synteser. Det är mönster, de stora lätt avläsbara mönstren av mänsklig handling, som är det som borde ligga på vårt bord – om vi vill vara vetenskapliga historiker.

6. Mattias Tydén, *Från politik till praktik. De svenska steriliseringslagarna 1935–1975*, Stockholm 2002.

Summary: Writing Historical Syntheses – A Story with a Moral

In today's world, there is a growing demand for explanations. This is the result of a combination of the explosion of the media and secularism. Interest for history creates a growing market. Those who deliver historical syntheses with grand theories are usually not historians, and I argue that maybe the reason for this is built into the scholarly tradition of the discipline. To analyse, not to synthesise, has been the hallmark of the academic discipline of history. The result is that the way history is served to most people in popular history books (the case of Herman Lindqvist) or in movies or TV, is modelled after the logic of the media: stories of good and evil and of conspiracy, and with a self-evident masculine perspective.

The article points to the example of the lack of scholarly control in the contemporary Swedish history of the *Folkhem*. Here, we have two major images, the bright story of Progress and the dark story of oppression hidden behind the reforms.

If the first one is connected to the victorious Labour Movement, the second one is connected to the opposite political agenda, though hidden behind the theoretical pretensions of what is labelled as Post-modernism. In the construction of both the bright and the dark story, however, historians have been taken advantage of, mainly because of the lack of a master narrative.

The tasks of historians then, must be not only to deliver reliable facts and analysis, but to compete on the market of historical explanations, i.e. to write syntheses. In order to do so, we have to bring theory back in – not as a matter of positions, namedropping, or style, but as tools to understand this confusing world.